

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 126 2005

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2006 och för recensioner 1 september 2006.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapetets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 91-87666-23-5

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2005

kommer förstås motsatsen: i hög grad återgår de idéer och föreställningar som behandlas på traditionella tankeformer och schabloner, och även om de ofta omformas efter nya behov är det inte alltid lätt att se något annat än ett reaktionärt fasthållande vid gamla auktoriteter. I linje därmed ligger väl också Helanders avslutande beskrivning av hur texterna ur denna höjdpunkt i svensk latinitet mycket snabbt kom att betraktas som gammaldags och löjliga.

Neo-Latin Literature in Sweden in the Period 1620–1720 väcker aptiten på ett svårtillgängligt material och reser tankeväckande frågor. Därtill kommer boken att bli ett standardverk där man kan läsa sig till sådant som uppslagsböcker inte ger av betydelseglidningar och nybildningar i språket, och där man kan finna utomordentliga beskrivningar av de centrala föreställningskomplexen i tidens litteratur – och dessutom ofta se hur de först uppstått och hur de förvaltats på sin väg till Sverige.

Mats Malm

Mats Malm, *Det liderliga språket. Poetisk ambivalens i svensk 'barock'*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm/Stehag 2004.

I *Textens auktoritet* från 2001 diskuterar Mats Malm begreppen representation och efterbildning med utgångspunkt i Aristoteles, Platon och den retoriska traditionen. Utifrån ett antal tidiga svenska romaner drar han följande slutsats: ”I denna tradition uppfattas åskådliggörande självklart som argumentativt och är aldrig neutralt.” (s. 239.) Det är därmed logiskt att Malm i sin nya bok går ett steg vidare och undersöker föreställningar om ordens farliga sinnlighet. *Det liderliga språket. Poetisk ambivalens i svensk 'barock'* (Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 2004) behandlar den retoriska traditionens fränsida, det ögonblick då det åskådliga språket förvandlas från ett kraftfullt persuasivt verktyg till ett hot, förknippat med lastbarhet och föreställning. Här möter läsaren Quintilianus höga tonläge då han varnar för missbruk av *ornatus*, de ”smycken” som ska pryda den gode talarens språk: ”Men denna [talets] *ornatus*, jag upprepar det, skall vara manlig, kraftfull och oförvitlig; den får inte vara fallen åt förkvinligad flyktighet och sminkets förljugna färg utan skall glänsa av hälsa

och kraft.” (Citerat efter Malm, s. 31.) Malm visar hur föreställningen om det liderliga språket är starkt könsbunden – det goda språket beskrivs som en vältränad maskropp och talaren löper risken att förvandlas till en uppsminkad kurtisan om han förfaller till ett alltför överlastat språk. Citaten är slående och Malm kan visa hur samma föreställningar aktualiseras av 1600-talets svenska diktare. Haquin Spegel målar upp sitt skaldeideal i ett brev till smakdomaren Petrus Lagerlöf, där han framhäver sin egen strävan efter att var ”manlig och muskulös” och avvisar allt ”smink/bedrägeri” (s. 42). Därmed är grunden lagd för den vidare framställningen – språket, och då i synnerhet det åskådliga språket, hotar att förleda människor (liktydigt med män), precis på samma sätt som smink och föreställning hos liderliga kvinnor förleder till synd. Språket har en tydlig moralisk dimension.

Malms bok har flera syften. För det första tecknas hur föreställningar om det liderliga språket är aktuella i det svenska 1600-talet, alltså samtidigt som en självmedveten svenskspråkig litteratur skapas. Språksynen knyts till ”den moralfilosofiska och religiösa dikotomin ande–materia” och Malm vill urskilja en specifik protestantisk misstro mot bilden och bildskapandet. Vidare vill han bidra till förståelsen av begreppen ’barock’ och ’klassicism’, som han uppfattar som manifestationer av samma språkliga grundsyn. Men framför allt vill Malm bidra till en omformulering av barockbegreppet och lyfta fram ambivalensen gentemot språket och representationen som en viktig grundförutsättning.

Det innehållsriga inledande kapitlet utgörs av flera delar och följer åtskilliga tankespår. Malm börjar med en inventering av antika föreställningar om språkets hotbild och tar avstamp framför allt i Quintilianus retoriklärobok *Institutiones oratoriae* och Platons dialog *Gorgias*, som kritiserar retoriken som en föreställningskonst. I antiken görs också en uppdelning mellan två stilideal, den kärva atticismen och den yppiga asianismen, som framstår som två ytterligheter. Inte överraskande är det asianismen som beskrivs med kvinnliga förtecken, medan atticismens osmyckade styrka identifieras med manlighet. Denna åtskillnad, i all sin pedagogiska åskådlighet, är en viktig utgångspunkt som senare i boken spåras i 1600-talets diskussioner och diktverk.

Malms upptakt i det svenska materialet utgörs av en inventering av Haquin Spegels uppfatt-

ningar i frågan om språk och framställning. Malm argumenterar för att Spegel söker en medelväg mellan ytterligheterna atticism och asianism, och samtidigt legitimerar sitt nationella projekt i *Guds Werk och Hvila*. Språkets moraliska dimension är självklart infogad i en kristen ram. Vidare resonerar Malm kring "Det protestantiska bildmotståndet" som han vill föra över på en språklig nivå och som sägs vara giltigt även i det svenska 1600-talet. Det inledande kapitlet avrundas med en diskussion kring åskådliggörandet i antik och kristen tradition, där de retoriska begreppen *evidentia* och *ornatus* spelar en viktig roll. Malms slutsats blir att den protestantiska traditionen hyser en särskilt stark misstänksamhet mot det materiella i språket, det vill säga bildlighet. Jag kommer att återvända till detta avsnitt, eftersom jag menar att Malms utgångspunkter i flera avseenden kan diskuteras.

Kapitel två ägnas helt åt Stiernhielm, framför allt åt en analys av *Hercules*. Det tredje kapitlet består av en samling kortare läsningar av Samuel Columbus, Skogekär Bergbo, Johannes Columbus, Lasse Lucidor, Johan Runius, Israel Holmström, Gunno Dahlstierna och Sophia Elisabeth Brenner. Därpå återvänder Malm till det teoretiska fältet och behandlar i det fjärde och avslutande kapitlet "Frågan om barocken – en gång till". En exkurs om Stiernhielms språksyn avrundar denna kompakta bok.

Malms bok är ett ovanligt bidrag till svensk litteraturvetenskap på flera sätt. För det första behandlar den 1600-talslitteraturen, vilket i sig hör till undantagen. För det andra innehåller den en engagerad diskussion av dåtidens teoretiska uppfattningar. Och för det tredje strävar Malm efter inget mindre än att omformulera ett centralt litteraturhistoriskt begrepp, nämligen barocken. Därtill lutar sig Malm mot forskning inom flera språkområden både i den teoretiska diskussionen och i de historiska undersökningarna. Jag uppskattar både ambitionsnivån och viljan att ge sig i kast med stora komplexa frågor som är centrala för litteraturvetenskapens historieskrivning. Malms bok väcker nya frågor, kanske fler än den till slut besvarar. Frågeställningarna är viktiga och jag tror att fler forskningsinsatser skulle ge resultat som både stöder Malms tankegångar och som ifrågasätter dem. Framför allt, tycker jag mig se, ger sekundärlitteraturen all anledning att fortsätta studera frågorna kring det liderliga språket och synen på poesi och värtalighet. Till att börja

med kommer jag att behandla ett par exempel ur Malms inledande teoretiska kapitel. De problem jag ser där får nämligen stora konsekvenser för de följande resonemangen.

En viktig grund för Malms utredning är det han kallar "Det protestantiska bildmotståndet" som ägnas ett eget avsnitt i det inledande kapitlet. Eftersom själva förutsättningarna för den fortsatta analysen grundläggs i detta kapitel är de hypoteser som förs fram av största vikt. Jag anar här en tendens till glidningar i resonemangen kring bildmotståndet. Det som är giltigt för en specifik grupp av protestanter, framför allt reformerta i Calvins och Zwinglis efterföljd, tycks till slut färga av sig på den lutherska ortodoxin i Sverige. Slutligen uppstår en "protestantisk självbild" som sägs vara principiellt bildfientlig – fientligheten mot helgonbilder och annan kyrklig utsmyckning förs alltså, enligt Malm, över till språkets område. Här lutar sig Malm i första hand mot internationella forskningsrön, men vad som saknas är hänvisningar till hur de svenska reformatorerna uppfattade språkliga bilder. Naturligtvis hör den europeiska diskussionen till det svenska perspektivet, men i den historiska korrekthetens namn måste vissa distinktioner göras. Det finns en tendens att låta varje tecken på bildkritik bli ett giltigt argument för att hela den ganska brokiga protestantiska rörelsen, med stora interna motsättningar, drev en kamp mot språkliga bilder.

Malm kunde också utvinna mer ur de verk han refererar till. I Manfred Windfuhrs *Die barocke Bildlichkeit und ihre Kritiker* från 1966 finns kortfattade men klagörande resonemang om hur den barocka bildstilen bedöms av protestantiska diktare och teoretiker. Windfuhr ger också en koncis översikt över den spännvidd i uppfattningar som finns hos Luther, Calvin, Melancton och andra. I detta avsnitt berörs också bildspråkets relevans för olika genrer. Malm gör en allmän hänvisning till Windfuhr (s. 59), men går aldrig i närmkamp med de argument som denne framför. Inte heller stöder han sin framställning på de rön som framkommer i boken. Oavsett hur Malm bedömer Windfuhrs forskningsinsats utgör den ett exempel på uppfattningar som bör kommenteras och bemötas.

Det tycks alltså finnas outnyttjade resultat i de studier Malm hänvisar till, men det finns också titlar som kunde infogas i litteraturlistan. Bengt Arvidsson utgav 1987 en teologisk avhandling med titeln *Bildstrid, bildbruk, bildlära. En idé-*

historisk undersökning av bildfrågan inom den begynnande lutherska traditionen under 1500-talet. Här diskuteras för Malm centrala frågor, både den teologiska striden och bildens förhållande till orden.

Malm utvecklar just diskussionen av bildkonsten, som på det teoretiska planet delas upp i färg och linjer, för att visa hur motståndet mot åskådliggörelse är principiellt och blir giltigt även för språkets bildmässighet. Enligt Malm försvarar ”protestanterna” linjen, medan färgen uppfattas som liderlig och materiell. De exempel som kommenteras, till exempel Erasmus prisande av Dürers bibelillustrationer (s. 56) har jag svårt att uppfatta som en kritik mot färgen. I stället, vill jag hävda, visar Erasmus uppskattande rader att Dürer lyckats med det nästan omöjliga. I svartvitt (vilket var den enda möjligheten med dåtidens tryckteknik) gör han bilder lika fullödiga som de med färg, ja till och med så fullödiga ”att om man fyllde på med färger skulle man skada verket”. Malm vill tolka detta som en teoretiskt diger ansats där linjen upphöjs i motsats till den mer suspekta färgen. Möjligen finns en sådan tendens hos protestantiska tänkare, men jag har svårt att utläsa den ur Malms valda citat. Dürers mästerskap uttrycks med en elegant överdrift som i sig inte säger något alls om Erasmus förhållande till färgen. Återigen, det är mycket möjligt att Malms tes om en misstänksamhet mot färgen till förmån för linjen finns i vissa protestantiska kretsar, men den verkar inte styrkas av detta citat. Och för vilka är den giltig och för vilka inte? Malm medger att det är skillnad mellan ”de strängaste reformerterna” och andra protestantiska riktningar, men han går aldrig djupare in på situationen i Sverige. Därför uppstår en viss osäkerhet om var och när hans resonemang är applicerbara. Det är inte alltid lätt att avgöra på vilken nivå diskussionen rör sig och vilken historisk kontext den avser.

Ett liknande ställe återfinns längre fram i boken, på s. 240. Ett citat från Margaret Miles får läsaren att undra om också svenska kyrkorum under 1600-talet var helt osmyckade och om medeltidens målningar var överkalkade. Så var inte fallet. Den lutherska ortodoxin i Sverige skiljer sig på väsentliga punkter från den reformerta riktning där Malm hittar flest exempel på bildmotstånd – det kan påpekas att Miles viktigaste analysobjekt är Zwinglis egen församlingskyrka i Zürich. Det gör inte frågeställningarna mindre angelägna, snarare tvärtom. Men då måste också den historiska

och teoretiska rundmålningen närma sig Sverige. Hur skiljer sig de svenska reformatorerna från sina kontinentala föregångare? Hur såg de på den svenska bibelöversättningen? Hur uppfattade de förhållandet mellan text och bild? Hur fördes diskussionen om helgonbilder och kyrkomålningar på svensk mark?

Grundfrågan, om ”den protestantiska litteraturen eller litteraturteorin över lag håller den språkliga utsmyckningen lägre än den katolska gör”, menar sig Malm ha fått bekräftad genom Debora Shugers *Sacred Rhetoric. The Christian Grand Style in the English Renaissance* (Princeton: Princeton University Press, 1988). Problemet med att använda Shuger som belägg för detta är, för det första, att Shuger inte alls behandlar ”litteraturen eller litteraturteorin” i stort, utan skriver om den kristna retoriken och då i en väl avgränsad och specifik betydelse, nämligen predikokonsten. Det är alls inte orimligt att delar, eller till och med det mesta, av den diskussion som förs inom predikokonstens teori är applicerbar på andra områden, men det kan inte tas för givet. Här saknar jag en diskussion om räckvidden för Shugers resonemang och om hur predikokonsten förhåller sig till de generer Malm behandlar. Shuger själv gör en utblick och hävdar att det känsloladdade uttrycksättet som ideal förs över från predikokonsten till poesin. Hon hänvisar särskilt till John Dennis (Shuger, 1988, s. 254 ff.), och denna tankegång skulle passa väl in i Malms argumentation.

För det andra uppfattar jag Malms referat av Shugers resultat som ambivalent. I en utmärkt artikel med titeln ”Sacred Rhetoric in the Renaissance” i *Renaissance-Rhetorik/Renaissance Rhetoric* utgiven av Heinrich F. Plett (Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1993) sammanfattar Shuger sin tidigare bok. Ännu tydligare drar Shuger slutsatser om den protestantiska predikokonsten som är närmast motsatta de uppfattningar Malm utläser. Predikohandböckerna, visar det sig, betonar framför allt känsloladdadhet och livliga framställningar: ”Beginning in the mid-sixteenth century, one runs across a recurrent formula connecting emotional power with the vivid representation of an excellent object.” (Shuger, 1993, s. 134.) I sin bok visar Shuger också att denna tendens är nog så viktig och sammanfattar: ”The Christian grand style comes to fruition between 1560 and 1620 in the Tridentine, liberal Protestant, and general rhetorics [...]” (Shuger, 1988, s. 244). Med tridentinsk retorik avses den katolska motreformatio-

nens retorik, predikan i första hand. Citatet visar att både katolsk och protestantisk predikan kan omhulda en kristen omtolkning av den höga stilen: "The passion created by the Holy Spirit manifests itself in passionate *language*, and language becomes passionate not only because it expresses inward emotion, but through its vividness, drama, and figures of thought." (Shuger, 1988, s. 244 f.) Denna omdefinition av den klassiska retorikens *pathos* innebär att åskådlighet och livlighet blir de viktigaste verkningsmedlen i en predikan. Shuger kan alltså konstatera att det finns protestanter som omfattar samma språksyn som katoliker när det handlar om predikan men att det också finns en strängare uppfattning från vissa protestanter, som hyser en större misstänksamhet mot retorikens *ornatus*. Shugers resultat är så väsentliga att de förtjänar att bemötas – varför är åsikterna så motstridiga? Varför välkomnar vissa protestanter de verkningsmedel som "place the subject before our eyes" (Shuger, 1993, s. 127) medan andra avfärdar retoriskt överdåd som förljuget? Även om Shuger inte ger fog för påståendet om en generell misstänksamhet mot bildanvändning i en protestantisk kontext skulle Malm säkerligen kunna utvinna viktiga preciseringar och kanske till och med underbygga vissa hypoteser med hjälp av hennes rön.

På andra ställen i sin bok hänvisar Malm till Shugers resultat på ett närmast motsatt sätt. Hennes beskrivning av den kristna höga stilen i renässansens predikokost som bildrik och ornerad får plats i avsnittet om bombasmen. I en not (s. 195, not 69, s. 321), med ett utförligt citat från Shuger, skriver Malm: "Det Shuger beskriver kan alltså uppfattas som den huvudtendens, under vilken de föreställningar om det liderliga språket jag behandlar ligger som en underström." Uppenbarligen finns i 1600-talet olika uppfattningar om språket och Malms försök att ringa in genrer och tillfällen som kräver en legitimering av språkmedlen ger viktiga insikter. Därför uppfattar jag valet av begreppet "underström" som problematiskt, eftersom det tenderar att sortera bort varje belägg för en mer positiv språksyn. Relationen mellan de olika språkuppfattningarna, eventuella konkurrenssituationer och förändringar, riskerar att döljas med denna typ av begrepp.

Vidare lyfter Shuger fram ett citat som tycks centralt för Malms resonemang kring det liderliga språket. I Matthias Flacius Illyricus *Clavis Scripturae Sacra* från 1562 beskrivs hebreiskan som en

motsats till latinet. Språken personifieras, de blir kvinnogestalter, och Flacius jämför deras pynade dräkter med samma bildspråk som finns belagt hos Quintilianus och Cicero. Men det märkliga är att hebreiskan, som inte bara är smyckad, utan "weighed down (*oneratae*), so that ornaments cling to every part of her body", inte fördöms utan tvärtom uppfattas som en positiv förbild. Som Shuger skriver: "It is hard for readers used to Classical ideals even to realize at first that the young woman glittering from head to toe is a positive image for the Bible's suggestive complexity and evocative darkness." (Shuger, 1988, s. 75.) Traderingen av bildspråket innebär uppenbarligen inte nödvändigtvis en tratering av värderingen. Exemplet är både överraskande och sär eget och visar åter den komplexitet som finns i det teoretiska källmaterialet.

Det liderliga språket ger upphov till viktiga frågor om förhållandet mellan Sverige och det övriga Europa, och om svensk forskning och internationell forskning. Malm arbetar med internationell forskning då han diskuterar den teoretiska bakgrunden, men i mindre grad i analysavsnitten. Jag skulle önska mig en större balans, där Sverige finns med i den teoretiska debatten, framför allt den svenska lutheranismens syn på ord och bild, och där det övriga Europa skymtar som en jämförelsepunkt i de litterära analyserna. Miltons Satan, till exempel, är en omdiskuterad gestalt – här finns ett puritanskt protestantiskt epos, där ondskans språkliga medel blir så övertygande att tendensen hotar att missuppfattas. Onekligen finns många jämförelsepunkter, när väl läsaren försetts med Malms glasögon.

Då Malm studerar specifika diktverk och resonerar kring genre och språklig legitimering får resultaten större konkretion. Höjdpunkten är analysen av Stiernhielms *Hercules*, där Malm visar hur de två kvinnogestalterna, fru Dygd och fru Lusta, precis motsvarar de två ytterligheterna hos Quintilianus och den antika traditionen. Förutom att själva ikonografin är likartad karakteriseras de av sin språkanvändning. Dygdens kärva och manliga språk står i direkt motsats till Lustas yppighet och förledande språkliga prydnader. Vidare knyter Malm deras språkanvändning till stereotyper kring språken själva. Fru Dygd fungerar som ett exempel på det högtstående svenska språket medan fru Lusta excellerar i förment sydlandskt överdåd, den asiatiska stilen. De moraliska förtecknen är mer än tydliga. Vidare kan Malm visa

hur själva Herculesgestalten förknippas med våltalighet: som Hercules Gallicus besegrar han galterna inte med sin styrka utan med sina ord. Som Malm sammanfattar (s. 141): "Dikten framställer inte bara hur det goda och det onda ser ut, utan också vilka redskap de har och hur de arbetar." Så långt håller jag med, även om jag ställer mig tvivlande till bokens energiskt drivna huvudtes, som knyter ett "protestantiskt" och språkligt bildmotstånd till en ambivalent språksyn.

En av Malms viktigaste slutsatser är att genre och sammanhang är avgörande för när och hur ett affekterat och visuellt yppigt språk kan användas. Till exempel visar han att Samuel Columbus "Lustwin Danssar en Gavott mäd de 5. Sinnerne" ingår i ett *Spel om Hercules Wägewal* och genom sin inramning värderas moraliskt. Lustwin är en av fru Lustas hejdukar och därför måste hans muntra sinnlighet tolkas negativt. Den didaktiska ramen framgår sällan i moderna antologier, vilket ger dagens läsare intrycket att Lustwin är en positiv gestalt när han i själva verket är en avskräckande allegorisk figur som representerar den onda sinnligheten.

Avsnittet om Lustwin visar styrkan i Malms resonemang. Däremot ställer jag mig undrande till hur gränserna mellan profan och religiös diktning dras. Att begravningsdikten måste förstås inom en kyrklig ram är en självklarhet. På flera ställen kallar Malm begravningsdikten som en "mellanstation", en förbindelselänk mellan religiösa och profana former. Denna beskrivning har jag svårt att förstå. Jag tror också att det är förhastat att helt förpassa bröllopsdiktningen ur den kristna traditionen. Även om bröllopsdiktningen öppnar dörren för mer burliska inslag och hänförs till en lägre stilnivå förblir ramen för själva äktenskapet och för ceremonin naturligtvis kristen. Genomgående är det belysande att se vilka kombinationer av kristet och antikt/världsligt gods som uppträder i olika texttyper. Malm menar att en världslig herdedikt kan fogas in i en religiös ram för att avvisa alla anklagelser om liderlighet. Jag undrar om inte spänningsförhållandet, som på många sätt är positivt, också kan ses som en lek och ett spel med de enorma resurser den klassiska antika och den kristna traditionen erbjuder. I Höga visan i Gamla testamentet finns ett överdådigt bildspråk och en sensualism som legitimeras genom den religiösa kontexten och den kristna bibelutläggningens intrikata tolkningsmodeller. I 1600-talet pågår liknande förskjutningar i predikningar

och olika litterära genrer där Sverige kan förvandlas till Israel, en kung kan bli Kristus, själen blir Kristi brud. En beskrivning av den ljuvliga platsen, *locus amoenus*, kan vara förebildlig eller lika snabbt förvandlas till sin motsats beroende på om tolkningsramen i första hand är antikiserande eller en kristen reflektion över värslig förgänglighet, vilket Malm framhäver i sin läsning av Stiernhielms *Carmen Jambicum Dimetrum*. Det som Malm ser som försvarspositioner, ett försvar för bruket av det sinnliga språket, kan kanske tolkas som en läsaranvisning i ett språkligt system med flera och motsägelsefulla traditioner.

Malm utgår från tanken att retoriken är det överordnade paradigmet som helt bestämmer poetikens utformning under 1600-talet. Utan tvekan har poesin och våltaligheten mycket gemensamt under denna tid: de är båda i vid mening persuasiva språkarter, de delar ett rikt förråd av föreskrifter kring kompositon och stillära, för att bara nämna ett par grundläggande överensstämmelser. Men likväl finns det skillnader som bekräftar i antikens teorier om våltalighet och dikt-konst och i det 1600-tal som Malm studerar. Bara det faktum att Aristoteles behandlar poetiken och retoriken separat ger senare uttolkare möjligheten att skilja dessa åt. Jag ska här visa på ett par tillfällen då en tydligare distinktion mellan vad som dåtiden förde till retoriken och vad som uppfattades som poesi snarast skulle stärka Malms resonemang. För om nu poesin är det område som har den största språkliga friheten och som främst förknippas med affekterna, då torde diskussionen om det liderliga språket vara som mest angelägen där.

En grundläggande skillnad mellan talekonsten och poesin är den språkliga formen – skillnaden mellan prosa och vers. I det inledande avsnittet om Spegel citerar Malm följande stycke: "Över huvud taget, allt som sägs på prosa slår an och penetrerar sinnet mindre än när klangfulla regelbundna rytmer och sentenser rycker an, liksom slungade mot målet med kraftfull arm. Men det är en sak att vara poet, en annan att skriva ett skaldestycke." (s. 41). Spegel, menar jag, gör en viktig distinktion mellan poesin och våltaligheten. Det är rytmen i versen som påverkar åhöraren/läsaren mer än vad prosan gör. Här har vi den goda konstfullheten, inte i form av åskådlighet utan i det metriskt välljudet. Malm tolkar detta i ljuset av Quintilianus "manliga" ideal och det finns en överensstämmelse i sättet att prisa goda

talare/goda poeter med ett bildspråk laddat med föregivet manliga kvaliteter. Vidare skiljer Spegel mellan den sanne poeten och versmakaren. Poeten, den gudaingivne, förknippas med Parnassen, medan versmakaren ”har en smula talang och älskar en friare elegans i stilen”. Spegel kan, naturligtvis, inte annat än att framställa sig som den strävsamme och, märk väl, anständige versmakaren, men nog hägrar ett annat diktarideal i hans brev. Detta ideal skiljer sig från den retoriska standardmodellen framför allt genom att den sanne diktaren har en förmåga som i högre grad än väl-talarens står utanför hans egen kontroll – den må sedan kallas medfödd eller gudagiven. Vad jag vill visa är att Spegel här tycks antyda en rangordning. För det första överträffas prosan av poesin, eftersom versens rytm är ett så effektivt verkningssmedel. För det andra överträffas versmakaren av den sanne poeten. Versifikatören anstränger sig för att vara ”kysk och anständig”, men hur förhåller sig den som ”läppjat på den caballinska källan” till språkets moral? Står han över den? Det är en fråga som jag tror skulle vinna på en fördjupad diskussion, en diskussion som skulle ge 1600-talets föreställningar om språket och moralen skarpare konturer.

Då Malm i det följande stycket diskuterar samma spegelcitav vill han knyta det till Quintilianus syn på rytmen. Quintilianus skiljer mellan en ”hård” rytm och en ”förkunnligad” och använder alltså det könsstereotypa framställningssättet. Vad Malm bortser från är att Quintilianus gör en skarp distinktion mellan talarens rytm och poetisk vers. Det enda han uttalar sig om i det anförda stället är prosarytmen hos en talare och han utsluter explicit de versmått man finner i poesin. En större uppmärksamhet på vilka språkliga områden de anförda teorierna avser skulle skärpa Malms argumentation. I andra sammanhang påvisar han genrens avgörande betydelse för hur det åskådliga språket viktas moraliskt och samma uppmärksamhet borde också ägnas de teoretiska texterna.

Malm påpekar att det finns en betydligt mer bejakande hållning till språket parallellt med den språkliga sexualskräck han själv inventerar. I avsnittet ”*Admiratio* och affekternas legitimering” (s. 231 ff.) refererar Malm till teorier som sätter poesin över talekonsten, en indelning som utnyttjar retorikens medel för övertalning som särskiljande element: poeten använder sig främst av känsla, pathos, medan talaren förlitar sig på rationella argument, logos. Den känslomässiga sti-

len, poesin, identifieras nu med den höga stilen. Efter referatet fortsätter Malm att använda ”retoriken” som ett övergripande namn på dessa företeelser som sidoordnats av 1600-talets teoretiker. Framställningen skulle vinna i tydlighet om just denna sidoordning togs på större allvar. Malm påpekar själv att genrefrågan är viktig för att vi ska kunna förstå barocken och för att vi ska kunna förstå problemkomplexet kring det liderliga språket. Vore det då inte tacksamt att undersöka vilka genrer som blir tillhålet för mer oproblematiske språkliga utsvävningar?

Samma problem tangeras då Malm via den tyske forskaren Plett hänvisar till Sir Philip Sidneys *An Apology of Poetry* (s. 78 f.). Malms ärende är att påvisa ”den ikonografi dessa författare tar *avstånd* ifrån”. Citatet från Sidney visar väl-taligheten, ”that honey-flowing matron eloquence” utstyrd som en sköka, ”in a courtesan-like painted affectation”. Den traditionella ikonografin gör sig påmind, men klagomålet över Eloquentias förfall får ett abrupt slut: ”But what? Methinks I deserve to be pounded for straying from poetry to oratory.” (Citerat ur *Miscellaneous Prose of Sir Philip Sidney*, eds. Katherine Duncan-Jones and Jan van Dorsten, Oxford: Clarendon Press, 1973, s. 119.) Sidneys traktat från omkring 1580, mer känd under titeln *A defence of Poetry*, är ett muntligt och lärt försvar för poesin, som sägs stå högt över filosofi och retorik. Sidney tillbakavisar alla de gängse anklagelserna mot poesin och sammanfattar sin tes ”it not being an art of lies, but of true doctrine; not of effeminateness, but of notable stirring of courage; not of abusing man’s wit, but of strengthening man’s wit; not banished, but honoured by Plato” (s. 109). Vi ser här att Sidney också låter den goda poesin vara ”manlig”, och försvarar den mot anklagelsen om att var ”effeminerad”. Visst kan poesin missbrukas, skriver han, med det kan till och med Guds ord. Genom en lång rad analogier vill han försvara poesin mot moraliska anklagelser (s. 104 f.). Så långt är alltså bildspråket konsekvent, oavsett om det handlar om poesi eller väl-talighet. Men faktum kvarstår att Sidney beskriver poesin som väsensskild från talekonsten framför allt genom sitt högre syfte och sin grund i poetens egen skaparkraft. Sidney, själv protestant med calvinska sympatier, försvarar alltså poesin mot anklagelser om lögn och liderlighet.

Det finns inga enkla svar på de frågor Malm tar upp till diskussion, men jag tror att materialet

ger viktiga indikationer på att förhållandet mellan poesins och vältalighetens genrer borde undersökas. I mitt resonemang om Sidney visar det sig att hotet om att bli förkvinningad även gäller den posesi som avskiljs från talekonsten, ett resultat som borde sätta spår i Malms argumentation. Min poäng är att genrefrågan, som blir en väsentlig del i resonemangen om barocken, kunde mejslas ut ytterligare för att underbygga bokens teser.

Hur ser då Malm på barockbegreppet? Barock, menar han, har sin utgångspunkt i en skolastisk syllogism, *baroco*, som kan vara falsk och vilseledande. Enligt Malm kan likhetstecken sättas mellan denna syllogism och tankarna om det liderliga språket. För Malm blir barocken i första hand en genrefråga, där religionen kan fungera som en legitimering för ett sinnligt språk. Eftersom genrefrågan står i centrum för definitionen kunde jag önska en mer djuplodande diskussion av religiöst och världsligt, poetiskt och retoriskt. På så sätt skulle slutsatserna få ökad bärighet. Viktig är även slutsatsen att barocken och klassicismen mycket väl kan ses som två sidor av samma sak. En upptagenhet av representationens möjligheter kan ta sig uttryck antingen i en överdriven betoning av *perspicuitas* eller av *ornatus*. ”Fokusering på representationen” blir, slutligen, Malms definition av barocken, en definition som framför allt utgår från tidens språkkuppfattning.

Malms bok är synnerligen perspektivrik och innefattar diskussioner kring medier i Kittlers anda, samtidigt som den anknyter till Laqueurs tvåkönslära. Stundtals kan jag önska mig större renodling av synsätt. Befinner sig Quintilianus föreställningar om språket som bekövat verkligheten på samma begreppsliga nivå som Laqueurs historiska undersökning av tvåkönsmodellen i 1700-talets Europa? Och hur förhåller sig egentligen en kvinnlig författares strategier till föreställningar om det liderliga språket som en kvinnogestalt? I Ann Öhrbergs avhandling *Vittra fruntimmer. Författarroll och retorik hos frihetstidens kvinnliga författare* (Stockholm: Gidlunds förlag, 2001) presenteras viktiga rön om konstruktionen av kön under frihetstiden, om möjliga författarpositioner för kvinnor, om retoriska strategier och genreval, och dessa resultat kunde relateras till Brenners praktik. Återigen saknar jag hänvisningar till relevant forskning och därmed också en tydligare argumentation för hur den malmska positionen ska förstås.

Malm rör sig också obekymrat över stora historiska avstånd och över stora historiska fält, där lä-

saren stundtals riskerar att gå vilse. Men den kraft och energi som driver framställningen bekräftar att de frågor som behandlas är av största vikt för svensk litteraturvetenskap. Och dessa frågor ger, i sin tur, upphov till många nya frågor. Jag kan bara hoppas att Malm får efterföljare, som fortsätter diskussionen kring barockbegreppet och de olika litterära genrernas förhållande till språket, dess möjligheter likaväl som dess faror.

Anna Cullhed

Holberg i Norden. Om Ludvig Holbergs författarskap och dess kulturhistoriska betydelse. Red. Gunilla Dahlberg, Peter Christensen Teilmann och Frode Thorsen. Utgiven i samarbete med Centrum för Danmarksstudier vid Lunds universitet. Makadam förlag. Göteborg & Stockholm 2004.

Centrum för Danmarksstudier är en nätverksorganisation för forskare vid Lunds universitet, vars syfte är att i dialog med danska forskare problematisera Danmark och det danska från svensk horisont. En av huvuduppgifterna är att organisera dansk-svenska forskarkonferenser, nu senast i samband med 250-årsminnet av Holbergs död 2004. Bidragen från konferensen, vilken hölls i Sorø, har nu utgivits av Gunilla Dahlberg, Peter Christensen Teilmann & Frode Thorsen i en antologi med titeln *Holberg i Norden. Om Ludvig Holbergs författarskap och dess kulturhistoriska betydelse*.

Ludvig Holbergs författarskap (c:a 20 000 sidor) sönderfaller i en skönlitterär del, omfattande versromanen *Peder Paars – Poema heroico-comicum* (1719–20), den satiriska reseromanen *Niels Klims underjordiske Rejse* (på latin 1741), tre samlingar *Levnedsbreve* och 31 komedier (1731, 1751), och en i Sverige dessvärre mindre känd historisk och moralfilosofisk del: *Introduction til Natur- og Folkerettens Kunskaab* (1715–6) *Dannemarks og Norges Beskrivelse* (1729), trebandsverket *Dannemarks Riges Historie* (1732–35), *Almindelig Kirke-Historie* (1738), *Jødisk Historie* (1742) och *Moralske Tanker* (1744). Flera av bidragsgivarna betonar att Holberg som historiker lyckades med den svåra uppgiften att tillfredsställa såväl kungen–mecenaten som den lärda världen och de borgerliga läsarna.

Antologins första hälft, som i huvudsak behandlar det icke-dramatiska författarskapet, beaktar denna historiska och moralfilosofiska pro-